

Nevelési elvek, iskoláztatás és vallási értékek főnemesek neveltetésében a XIX–XX. században

Bevezetés

Az arisztokrácia történetének vizsgálata a történészek és neveléstudósok számára egyaránt számos kutatási lehetőséget rejt magában. Tanulmányunkban¹ elsősorban a neveléstudományi megközelítési módot alkalmazzuk. Vizsgálat tárgyává tesszük a nevelésben alkalmazott elveket, kitérünk a gyermekek iskoláztatására, majd a gyermekek nevelésében, iskolai oktatásában megjelenő vallási értékekre fókuszálunk.

A dokumentumelemzés módszerével áttekintett forrásaink a következők voltak: Bánffy Katalin (2014): *Ének az életből*; Gróf Degenfeld-Schonburg Sándor (2008): *Elmélkedések*; Dessewffy Gyula (1986): *Tanúvallomás*; Károlyi Mihályné (2011): *Együtt a forradalomban*; Károlyi Mihály (2013): *Hit illúziók nélkül*; Váli Éva (2008): *Árkos üzenete egy világpolgárnak: Beszélgetés gróf Jankovich-Bésán Andrással életútjáról*.

Általános nevelési elvek

Tanulmányunkban kiindulópont gyanánt az elemzett családokban alkalmazott általános nevelési elvek áttekintésére teszünk kísérletet. A családok (nemegyszer külföldi) nevelőket alkalmaztak, akik a gyerekek napi programjáról, oktatásáról és – különösen idegen ajkú nevelők esetében – nyelvtanításáról gondoskodtak. Gróf Andrassy Katinka (lásd 1. kép) már gyermekkorában három világnyelven tudott kommunikálni, s vallomása szerint angol „anyanyelvét” Mrs. Mead nevű nevelőnőjének köszönheti. Édesanyjuk rendkívül szigorú napi beosztást írt elő számukra, melyet a nevelők tartattak be.² Hasonló fontossággal említi külföldi származású nevelőnőit, elsősorban a német kisasszonyokat gróf Bánffy Katalin.³ Gróf Károlyi Mihály gyermekkorá szülei korai halála miatt nem mondható átlagosnak; őt egy pap nevelte, ami fiatal éveire meghatározó jelentőséggel bírt.⁴

¹ Jelen írásmű 2015-ben megjelent tanulmányunk átdolgozása és kiegészítése nyomán jött létre. Lásd BORUZNÉ BÚDI – ÓVÁRY 2015.

² KÁROLYINÉ 2011, 26.

³ BÁNFFY 2014, 34–41.

⁴ KÁROLYI 2013, 19.

Az arisztokrata hagyományoknak megfelelően gróf Jankovich-Bésán András családjában is fontos szerepet kapott a nevelőnő. Rövid időn belül hét gyermek született, így az édesanya főleg a kicsikkel volt elfoglalva. A nevelő, Gabriella von Trautsmannsdorf, anyjuk egykori iskolatársa, részben az ő segítségével, részben a gyermekek felügyelője volt. Tőle tanulták a katonás fegyelmet, illetve, valamint vigyázójuk volt a kirándulások, egyéb programok során. A gyermekek zongorázni is tanultak.⁵

1. kép. Andrásy-lányok

Forrás: Károlyiné 2011, IV.

Gróf Degenfeld-Schonburg Sándor családja a nevelés terén részben eltért a hagyományoktól, hiszen ő a testvéreivel együtt iskolába járt, de délutánonként külön házitánító foglalkozott velük, aki az idegen nyelvek tanítása mellett sportolt, kirándult is a gyerekekkel.⁶

A vizsgált arisztokrata családok fontosnak tartották a szellemi és testi nevelést, a műveltséget, a művészetekben való jártasságot és az edzett fizikumot. A fizikum megerősítésének legszigorúbb példáját Andrásy Katinka édesanyja valósította meg, hiszen gyermekeit minden életkorban és évszakban lengén öltöztette, novemberig rövid ujjú blúzt viseltek, harisnyát és kesztyűt pedig egész évben tilos volt viselniük.⁷

Az általános műveltség megszerzésére gyakran a kastélyok házi könyvtárai biztosították a megfelelő feltételeket: Degenfeld-Schonburg Sándor a hadadi kastély több mint 3000 kötetét említi.⁸ Az olvasás fontosságát, gyakoriságát szinte mindannyian kiemelik.

⁵ VÁLI 2008, 20., 25.

⁶ DEGENFELD-SCHONBURG 2008, 22.

⁷ KÁROLYI NÉ 2011, 25.

⁸ DEGENFELD-SCHONBURG 2008, 20.

A művészetek megismerése során mind zenei, mind képzőművészeti tevékenységekre találtunk példákat. A zenei nevelés elsősorban a zongoratanulást jelentette, amely Jankovich-Bésán András gyermekkori élményei között nehézsége miatt kevésbé örömteli módon jelenik meg.⁹ Bánffy Katalin édesanyja színésznő volt, édesapja pedig a politikai szerepvállalása mellett a Nemzeti Színház és az Operaház igazgatójaként is működött. Ebből adódóan kulturális érdeklődése és művészetek iránti érzékenysége már gyermekkorában kialakult. Édesanyja még táncoktatásra is beíratta, amelyre a többi vizsgált személy esetén nem volt példa.¹⁰

A reformkorban került középpontba a főnemesség nemzeti érzületű nevelésének kérdése, miután már az 1825–27. évi országgyűlés is kritikával illette a főúri magánnevelés zárkózott világát. Mindinkább szorgalmazták a nyilvános iskolák látogatását az arisztokrácia gyermekei számára is, melynek hatására – céljaik szerint – a felnövekvő nemzedék megismeri a magyar nemzeti érzést és a magyar nép sajátos életét.¹¹ Az egyre inkább csökkenő, de el nem tűnő elszigeteltséget oldotta Jankovich-Bésán András édesanyja is, amikor gyermekeihez szegényebb gyerekeket hívott játszani, hogy megismerjék az ő világukat, grófi zsúrokra pedig nem jártak.¹²

1. táblázat. Meghatározó nevelési elvek

Főnemese	Nevelési elvek
Gróf Károlyi Mihály (1875–1955)	szigorú, elszigetelt magánnevelés, haszonlevűség: a gazdálkodásra való felkészítés, míg a tudományokkal való foglalkozás ellenzése
Gróf Andrássy Katinka (1892–1985)	szigorú, szabályok szerinti nevelés
Gróf Dessewffy Gyula (1909–2000)	politikai szerep, nemzeti szempontok, hagyományos értékek (történelem tisztelete, föld tisztelete)
Gróf Degenfeld-Schonburg Sándor (1922–)	oldottabb nevelési elvek, iskolai nevelés
Gróf Bánffy Katalin (1924–)	oldottabb nevelési elvek, általános műveltség, művészetek fontossága
Gróf Jankovich-Bésán András (1934–)	oldottabb nevelési elvek

⁹ VÁLI 2008, 25.

¹⁰ BÁNFFY 2014, 63.

¹¹ VIRÁG 2004, 88.

¹² VÁLI 2008, 27.

Dessewffy Gyula apai nagyapjától meghatározó értékrendet kapott, hiszen ő volt az a Dessewffy Aurél, aki tanulmányokban foglalkozott az arisztokrácia nemzeti szellemű nevelésével.¹³ Dessewffy Gyula nemzeti célkitűzésekkel rendelkezett, elsődleges célja volt a függetlenség elérése, valamint az emberi jogok összekapcsolása a gazdasági, szociális és társadalmi reformokkal.¹⁴

Az általános nevelési elvek áttekintése során két csoport körvonalazódott számunkra (lásd 1. táblázat). Az egyikbe a szigorúbb, elszigetelt, az arisztokrácia hagyományaihoz igazodó nevelési gyakorlatot követő családok tartoznak. A másik csoportba kerülők már egy oldottabb, szabadabb légkörben nevelkedtek. E körben mások voltak az iskoláztatási szokások is. Ennek oka vélhetően a születési időben is kereshető, hiszen a második csoport tagjai a fiatalabb generációból kerültek ki. A visszaemlékezésekből egyértelműen kimutatható, hogy a XX. század politikai eseményei, az első világháború következményei jelentős hatást gyakoroltak az arisztokrácia életére és ezáltal a gyermekek neveltetésére.

Iskoláztatási szokások

Az általános nevelési elvek áttekintése után az arisztokrata családok iskoláztatási szokásaira térünk ki. Elsősorban az elemi és középiskolai tanulmányokra fókuszálunk (vö. 2. táblázat), mindenekelőtt arra a kérdésre, a szülők mely iskolákat választották gyermekeik számára, a növendékek mennyi időt töltöttek azokban és milyen tanulmányi státuszban, s ha nyilvános tanulók voltak, hogyan élték meg az iskolai élet mindennapjait.

Gróf Andrássy Katinkát édesanyja az édesapa halála után íratta be a Notre Dame de Sion zárdaiskolába, ugyanis az apa ellenezte lányai egyházi iskolába adását. Valószínűsíthetően két okból került ebbe a szigorúságáról híres és inkább a felső középrétegek körében preferált iskolába. Az egyik ok, hogy Katinka magatartása tíz éves korától mutatott ugyan némi javulást, mégis ráfért, hogy az otthoni környezetén kívül intézményszerű keretek között is „megregulázzák”. Az érintett saját sejtése szerint a másik ok az lehetett, hogy édesanyja a későbbi sikeres férjhez adás lehetőségét római katolikus körökben látta. Mivel az Andrássyak ateizmusának már messze földön híre ment, ily módon próbálta helyrebillenteni – katolikusként – családjá megítélését.

Katus – így szólította a család – két évet töltött az intézményben, mely során meghatározó élményeket szerzett. Az első év az iskolában nem volt zökkenőmentes. Magaviseletével nem volt különösebb probléma, ám tanulmányi eredményei hagytak kívánnivalót maguk után. Az iskolára jellemző metódust, az írott szövegek szó szerinti bemagolását csak nehézségek árán sikerült elsajátítania. Lázadó természete itt is bajba sodorta. Amellett, hogy már pusztán családi hovatartozása miatt is (az

¹³ VIRÁG 2004, 89.

¹⁴ DESSEWFFY 1986, 12.

iskola egyetlen arisztokrata származású tanulója volt) mindenki érdeklődéssel figyelte előmenetelét, külön tett arról, hogy az ott töltött két éve „emlékezetes” legyen maga és az intézmény számára egyaránt. Kétkedése az egyház tanaiban itt sem hagyta nyugodni. Rendszeresen bombázta az iskolában őt tanító francia nyelvű apácákat azon elképzeléseivel, melyek szerint a megannyi kanonizált egyházi tan teljesen mellőzi a logikát, hogy pokol nem is létezik, és hogy nincs szüksége gyónásra sem. Ez utóbbi „spekulációjának” köszönhetően már elsőáldozása is akadályokba ütközött, mivel a zárda papja nem volt hajlandó őt feloldozni. Kizárólag édesanyja befolyása és jó kapcsolatai húzták ki a bajból, aki rávette a liberális beállítottságú Prohászka Ottokárt, hogy gyóntassa meg leányát.

2. táblázat. A választott iskolák

	Elemi iskola	Középiskola
Gróf Andrássy Katinka	(Házi nevelés)	Notre Dame de Sion budapesti zárdaiskola
Gróf Bánffy Katalin	Budapesti elemi iskola	Angolkisasszonyok budapesti leánygimnáziuma
Gróf Degenfeld-Schonburg Sándor	Erdőszádai református iskola, amelyet édesapja alapított	Nagyváradai Góydu Líceum, kolozsvári Református Kollégium
Gróf Jankovich-Bésán András	Somogyvári elemi iskola	Feldkirchi jezsuita intézet, ealingi bencés apátsági iskola, grahamstowni jezsuita intézet
Gróf Károlyi Mihály	(Házi nevelés)	Magántanuló egy gimnáziumban

Katus a magyar nyelvű tanárnője óráit sokkal jobban élvezte. Az általa tanított tantárgyakból (matematika, irodalom, történelem) már lényegesen jobban teljesített. Tanulmányai ezen időszakában metafizikai érdeklődésén túl politika iránti vonzalma is kezdett kibontakozni. Minden bizonnyal elősegítette ezt az a feszültség, mely közte és iskolatársai között alakult ki családjaik felfogásának világnézeti-politikai különbözőségei miatt. Előfordult, hogy provokálták is emiatt Katinkát, aki erre – a rá jellemző vehemenciával – egy Ferenc József mellszobor nyilvános földhöz vágásával válaszolt. Katinka egy hozzá hasonló beállítottságú (ugyanúgy császárelenes) is-

kolatársával titkos iskolai folyóiratot alapított az apácák tudta nélkül Csirkelap címmel, amelyben szépirodalmi alkotásait publikálta. Sajnálataikra a gondos kézírással készült újságjukat felfedezték és minden számát elkobozták.

Annak ellenére, hogy Katus zárdai karrierje nem indult zökkenőmentesen, idővel mégis büszkesége lett iskolájának. Az itt eltöltött két év alatt – saját meglátása szerint – a csúnyácska Katusból jó megjelenésű, hosszú gesztenyebarna hajú, szép hölgy lett. Iskolájára nem csak büszke volt, de egy ízben, amikor a szociáldemokrata Népszava élesen támadta az egyházi nevelést és különösen a Notre Dame de Siont, mérges hangvételű cikket írt válaszul. Egy katolikus lap le is közölte volna, de mikor anyja tudomására jutott, ő megtiltotta, hogy megjelenjen, mondván: illetlenség újságban publikálnia.¹⁵

Mivel érettségi vizsgát nem tett, egyetemen sem tanulhatott tovább. A középiskola négy osztályának anyagát azonban elvégezte, így lehetősége volt arra, hogy könyvelői vagy üzletvezetői képzést szerezzen. Ehhez további három év szakirányú tanulmányokra és vizsgákra volt szüksége. Édesanyja egy egyetemi hallgatót fogadott mellé magántanárként, aki segítette a felkészülésben. Katalint is meglepte, hogy anyja mennyire pozitívan viszonyult továbbtanulási elképzeléseihez, ugyanis ő ezt a függetlenedés jegyében tette. Az Andrassy családban a lányokat korántsem akadályozták abban, hogy iskolákat végezzenek; például Katus nővére, Ilona még az Oxfordon is tanult évet.¹⁶

A gróf Jankovich-Bésán család életében nyolc gyermek (a legkisebb már Ausztriában született) lévén a tanulmányok megszervezése igen komoly feladatot jelentett a szülők számára, főként az emigrációs helyszínek változása során. András kitelepülésük előtt négy évet töltött Somogyváron elemi iskolában, majd a második világháború után, 1946 őszétől különböző országok más és más intézményében folytatott tanulmányokat. Édesapja mindvégig fontosnak tartotta, hogy egyházi iskolába írassa be gyermekeit, ezért – ahogy a 2. táblázatban is látható –, főként jezsuita és bencés gimnáziumban tanultak.¹⁷

1946 őszétől egy éven keresztül a feldkirchi Stella Matutina intézet diákja volt, ahol több magyar gyermek tanult, a tanárok nagy része pedig svájci volt. Az újabb utazásnak köszönhetően 1947-től Angliában folytatta tanulmányait, egy londoni iskolában. Az angol nyelvre magántanító, egy angol hölgy tanította a nyári szünidőben. Ebbe az iskolába András csak egy évig járt, ezzel befejezte elemi tanulmányait. Itt a gyerekek szigorú büntetést (verés a tanár cipőjével) kaptak a rossz viselkedésért vagy a házi feladat mulasztásáért. Ezután intézetbe került testvérével együtt, Ealingbe, a bencésekhez. Itt szerzetes és civiltanárok is tanították őket. Eleinte nem szerették, de utóbb megkedvelték az iskolát és a tanárokat is.

Ezt követően újabb költözésre került sor: 1948 végén Dél-Afrikában, Durbanban találjuk a családot. Itt nem időztek sokat, hiszen ezután egy farmra utaztak, ahol

¹⁵ KÁROLYINÉ 2011, 80., 85–104.

¹⁶ Uo. 147–148.

¹⁷ Uo. 147–148.

az édesapjuk munkát kapott. Itt a gyermekek magántanítókhoz jártak. Januárban a nagyobbaknak intézetbe kellett költözniük a grahamstown-i jezsuita kollégiumba. András három évet töltött el itt. Nagyon szigorú, komor, barátságatlan intézet volt ez, ahol keményen kellett tanulni és igen szigorú büntetési rendszer volt érvényben. Évente háromszor utazhattak haza. Az iskola befejezése után felsőfokú mezőgazdasági képzésben vett részt Rhodéziában, levelező tagozaton.¹⁸

Gróf Bánffy Katalin (lásd 2. kép) mellé még iskolás kora előtt nevelőnőket fogadtak, hogy megtanulja a német nyelvet. A memoárban német kisasszonyok sorát említi. Addig volt Fräulein a háznál, míg folyékonyan meg nem tanult tőle beszélni. Ezután francia kisasszonyt fogadtak mellé, később az angol nyelvet is elsajátította. A család gyakran utazott. A közös kirándulások mellett nagy hangsúlyt fektettek a sporttevékenységekre is, Katalin nyolcéves kora körül lovagolni, később úszni, majd teniszezni tanult. Édesanyja táncoktatásra is beíratta azzal a céllal, hogy minél több barátot szerezzen lányának. Budapesten laktak. Katalin kilenc éves koráig magántanuló volt, majd egy kerületükben lévő lányiskolába járt két éven keresztül. Sokat köszönhetett a szüleinek, mert édesanyja révén művészeti érzéke fejlettebbé vált diáktársainál, édesapjának köszönhetően pedig történelmi ismeretei voltak gazdagabbak azokénál. Tíz éves korában beírták az angolkisasszonyok gimnáziumába. Később

2. kép. Gr. Bánffy Katalin édesapjával Visegrádon

Forrás: Bánffy 2010, 264.

édesapja Bonchidára költözött a családjával, s Katalin mellé egyetemi hallgatót fogadtak, így magántanulóként folytatta gimnáziumi tanulmányait, míg végül 1942-ben érettségi vizsgát tett. A napirendje sokkal kellemesebb volt, hiszen reggeli után írta meg a leckéjét, majd nagy séta következett, és ebéd után voltak a tanórák.¹⁹ Az érettségi után édesapja kérésére jelentkezett Gallé Tibor festőiskolájába. Ezzel párhuzamosan házi ápolási tanfolyamra is járt a poliklinikára.²⁰

Gróf Degenfeld-Schonburg Sándor édesapja kiemelten fontosnak tartotta az iskoláztatást, s nem csak a saját gyermekei részére. Erdőszádán ezért magyar iskolát hozott létre, amelyhez úgy biztosította az elegendő tanulói létszámot, hogy birtokán többgyermekes családokat alkalmazott. Ő biztosította a helyszínt, fizette a tanítónőt.

¹⁸ Uo. 147–148.

¹⁹ BÁNFFY 2014, 57–61.

²⁰ Uo. 177., 181.

A régi hagyományokhoz híven Sándor és testvérei több nyelvet is megtanultak gyermekkorukban, így tíz évesen már franciául, németül és angolul is tudtak. Ebben házitanítók voltak segítségükre, akikkel sportoltak, kirándultak is, és általában sokat voltak velük. Az angol nyelv egy kicsit gyengébben ment nekik, mert háború miatt nem volt megfelelő tanár. Mivel a család Erdélyben élt, az első világháború után, a gyerekeknek a román nyelvet is meg kellett tanulniuk, hiszen ez az érvényesülésüket is segítette.

Sándor az Erdőszádán apja által létrehozott elemi iskolában kezdte tanulmányait, délutánonként pedig külön tanítónő, név szerint Ferenczy Irén foglalkozott vele és testvéreivel. A középiskolát szinte végig magántanulóként végezte. Kolozsvári egyetemisták jártak hozzájuk, akikkel naponta volt számtan és írás órájuk. A tananyagból a nagyváradai Gojdu Líceumban vizsgáztak évente kétszer, ami nem volt egyszerű, mert bizonyos tantárgyakból (történelem, földrajz, irodalom) román nyelven kellett megfelelni. Sándor később (1940/41.) a kolozsvári Református Kollégium tanulója lett, majd itt érettségizett 1942-ben, színjeles eredménnyel. Ezt követően, 1942-ben, mivel édesapja unokatestvére 1937-ben megajándékozta a téglási és baktalórántházi kastéllyal és birtokkal, beiratkozott a budapesti József Nádor Műegyetem Mezőgazdasági Karára. Két évig tanult itt, majd hazautazott Erdőszádára. A háború miatt tanulmányait nem tudta Budapesten folytatni, ezért Kolozsvárott a Bolyai Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán szerezte meg oklevelét, 1946-ban.²¹

3. kép. Károlyi Mihály háromévesen Erzsébet nővérével és dajkájával

Forrás: Károlyi 2013, 12. kép, oldalszám nélkül (o. n.)

Gróf Dessewffy Gyula elemi és középfokú iskoláit emlékiratában nem említi. Érettségi után édesapja külföldre küldte tanulni, hiszen tudta, hogy később szüksége lesz az ott szerzett tapasztalatokra és a magas szintű nyelvtudásra. A svájci Lausanne-i Egyetemen tanult, majd két éven keresztül egyetemi hallgató volt Bécsben.²²

Az eddig elemzett arisztokratákkal ellentétben gróf Károlyi Mihály (lásd 3. kép) édesapja ellenezte, hogy fia tanuljon, kizárólag a gazdálkodással, azon belül a lovakkal kapcsolatos tanulmányokra buzdította, illetve arra, hogy inkább a vadászattal ismerkedjen meg, semmint holmi tudományokkal. Az Állatorvosi Főiskola egyik oktatója járt hozzá házitanítóként. Természetesen ezzel is inkább csak elvenni tudták Károlyi kedvét a lótenyésztéstől. Nagyanyja

²¹ DEGENFELD-SCHONBURG 2008, 16–24.

²² DESEWFFY 1886, 40.

azonban segített abban, hogy titokban, magánúton elvégezze a gimnáziumot és lehetőségé legyen folytatni tanulmányait felsőfokon.

Mihály tudását a fői kastély könyvtárában található művek olvasásával próbálta kiegészíteni, de így sem tudott kellően felkészülni az egyetemi évekre, mivel tanulási folyamatában nem volt rendszeresség. A matematikát kedvelte leginkább, mivel a rendszerekben való gondolkodás és a problémák megoldása nagyon közel állt hozzá. Hiába végezte el kitűnő eredménnyel a gimnáziumot, ez tudásának gazdagodását, képességeinek fejlődését tekintve nem jelentett semmit, hiszen a vizsgakérdéseket mindig előre megkapták. Ez volt az oka annak, hogy felsőfokú tanulmányait az átlagnál felkészületlenebbül kezdte. A budapesti tudományegyetemre joghallgatóként iratkozott be. Megesett az is, hogy megbukott egy szigorlaton, de ez egyáltalán nem vette el a kedvét, sőt, még jobban tisztelte tanárait és az intézményt egyaránt. A pótvizsgán már felkészülten jelent meg és jeles osztályzatot kapott.²³

Vallásos neveltetés

Kutatásunk egy másik szakaszában a vallási értékek megjelenési módjait vizsgáltuk az egyes családok nevelési attitűdjében, s ennek során elsősorban a visszaemlékezések azon momentumaira fókuszáltunk, amelyekben a szülők vagy a magántanítók által közvetített erkölcsi példáról esik szó. Az általunk elemzett arisztokrata családok életében az egyházakhoz való kötődés, s ennek következtében a vallásos neveltetés jelentősége eltérő erősségű volt. A nevelési elvek, a szülők és nevelők által közvetített nevelési értékek vizsgálata során nem minden esetben mutatható ki egyértelműen a vallásosság jelenléte.

Gróf Jankovich-Bésán András gyermekkori emlékei közt erőteljesen élnek a vallásos ünnepek hagyományai, a miséken való részvétel, valamint a nagyobb ünnepek (karácsony, húsvét) élményei, amikor édesapjuk velük együtt játszott és ünnepelt, s a családi szeretet erős köteléke övezte őket.²⁴ Édesapjuk az emigráció során is fontosnak tartotta ezeknek a hagyományoknak a megőrzését, valamint gyermekeinek egyházas szellemben történő neveltetését, ezért amikor csak lehetett, felekezeti iskolákban tanultak.²⁵

Gróf Degenfeld-Schonburg Sándor családjának szoros kapcsolata volt a református egyházzal, a család szinte minden tagja sokat adakozott, mégpedig templomépítés és a lelkészlakás felújítása céljából, illetve az iskola számára. A család tagjai a református egyházban vezető tisztséget is betöltöttek: 1859-ben Degenfeld Imre a Tiszántúli Egyházkerület főgondnoka lett. Szintén főgondnok volt gróf Degenfeld József, kinek temetésén Horthy Miklós kormányzó is részt vett. A család harmadik tagjaként gróf Degenfeld Pál szolgált tisztviselőként az egyházat.²⁶ Sándor édesapja

²³ KÁROLYI 2013, 17–23.

²⁴ VÁLI 2008, 27.

²⁵ Uo. 28–34.

²⁶ DEGENFELD-SCHONBURG 2008, 15.

szintén támogatta az egyházat, a két világháború között a templomok és iskolák karbantartását is segítette adományaival. Az egyházi nevelés jelentőségét mutatja az is, hogy Sándor apja Erdőszádára nagyobb ünnepek alkalmával lelkészt hozatott, s itt templom híján az iskolában tartottak úrvacsorás istentiszteletet. Sándor visszaemlékezései során egyik 1944-ben írott levelében így fogalmazza meg korának jelenségét: „Keresztyén vallás, családi élet szentsége, a tulajdonból eredő munkakedv mind korszerűtlennek és helytelennek vannak bélyegezve”.²⁷ A keresztyéni alapokon nyugvó szeretet azonban mindvégig megmaradt családjukban, így emigrációjuk után is segítették az erdélyieket, kezdetben csomagokkal, később szervezett keretek (Hilfsverein Nymphenburg) között.²⁸

Gróf Dessewffy Gyula hívó katolikus családba született, az életét vezérlő legfőbb értékeket apai nagyapjától, Dessewffy Auréltól sajátította el. Tőle tanulta meg a lelkiismeret és a szeretet fontosságát, az emberi jogok tiszteletben tartásának érnét, melyek segítségével a társadalmi igazságokat kell keresni. Isten előtt minden ember egyenlő, különbség csak a tudásban és a szellemi, erkölcsi magatartásban van.²⁹ A családi szellemiséget a hagyományos értékek tisztelete határozta meg. A nagyapa, Dessewffy Aurél felismerte az arisztokrácia egyre nehezebb helyzetét, melynek megoldására a nevelési rendszer átalakítását javasolta, megerősítve a fiatal

nemzedék nemzeti szellemű nevelését. 1835-ben oktatási tervet készített a 9–14 éves fiúk számára, melyben az idegen nyelvek oktatását, a természettudományos képzést és a vallásos neveltetést részesítette előnyben, utóbbit a pozitív vallás és a rousseau-i vallásos szentimentalizmus szellemiségének egyesítésével.³⁰

Gróf Károlyi Mihály édesapja (lásd 4. kép) fontos szerepet tulajdonított gyermeke vallásos neveltetésének, ezért nevelője egy francia, majd egy magyar pap volt. Serdülőkorban ő is pap akart lenni, gondolatai rendszeresen vallási és etikai problémák köré fonódtak.³¹ Azonban az édesapja által sugalmazott szigorú szabályokhoz kötöttség később pont az ellentétét szülte, Mihály ugyanis felnőttként elfordult az egyháztól, politikusként kifejezetten antiklerikális nézeteket vallott.

Felesége, gróf Andrassy Katinka neveltetésében fontos tényező volt az erkölcs. Édesapjuk a hazugságot tartotta a legnagyobb bűnnek, gyermekeiktől pedig min-

4. kép. Károlyi Mihály apjával és Erzsébet nővérével

Forrás: Károlyi 2013, 13. kép, o. n.

²⁷ Uo. 26.

²⁸ Uo. 36.

²⁹ DESSEWFFY 1986, 21.

³⁰ VIRÁG 2004, 89.

³¹ KÁROLYI 2013, 16–17.

den esetben feltétlen igazmondást követelt meg. Édesapja korai halála után édesanyja katonai szigorral leírható nevelésben részesítette gyermekeit, legfontosabb célja a szófogadásra és az engedmességre nevelés volt.³² A vallásos nevelési értékkel a zárdaiskolai tanulmányai alatt is találkozott, azonban ezekről mélyreható részletességgel nem szólt visszaemlékezésében.

3. táblázat. Vallásos nevelési értékek bibliai alapjai

	Vallásos nevelési értékek	Bibliai tanítások
Gróf Jankovich-Bésán András	családi összetartás, család együttlét szeretetben,	Pál apostol: keresztény családmodell (vö. Kolossé levél)
Gróf Degenfeld-Schonburg Sándor	családi összetartás, munka tisztelete és szeretete, hazaszeretet, a hit védelme és a rászorulóknak segítése, adakozás,	Ószövetség: Tíz Parancsolat („Tiszteld apádat és anyádat...”) (2Móz. 20:12), „hat napon át dolgozz és végezd mindenféle munkádat...” (2Móz. 20:9), Jézus: „Én nem küldettem máshoz, csak Izrael házának elveszett juhaihoz.” (Máté 15:24), „A jótékonyaságról pedig és az adakozásról el ne felejtkeztek, mert ilyen áldozatokban gyönyörködik az Isten.” (Zsidó 13:16)
Gróf Dessewffy Gyula	szeretet, lelkiismeret, emberi jogok tisztelete, Isten előtt minden ember egyenlő, bölcsség, ismeret	A nagy parancsolat (Mk. 12:30-31), A szeretet (1Kor. 13.), „Ne kívánd felebarátod...” (2Móz. 20, Prédikátor könyve)

A 3. táblázatban összefoglaltuk azokat a nevelési értékeket, amelyek a memoárok alapján körvonalazódnak. Mindezek három személy életében mutattak mindvégig

³² Uo. 54–56.

meghatározó hátteret (Jankovich-Bésán András, Degenfeld-Schonburg Sándor és Dessewffy Gyula), így mindenekelőtt az ő nevelésükben megnyilvánuló értékeket ismerhetjük fel táblázatunkban. Mivel az egyes bibliai tanítások, passzusok alapvetésként szolgálnak a nevelési értékek tekintetében, ezért a táblázatban ezeket is felüntetettük.

Összegzés

Tanulmányunkban leszögeztük, hogy az elemzett családok az általános nevelési elvek tekintetében két csoportba oszthatók: az idősebbek szigorú, következetes, konzervatív nevelésben részesültek, míg a fiatalabbak családjában oldottabb légkör uralkodott, s ezért ők nagyobb szabadságot élveztek. Az iskoláztatással kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy gróf Károlyi Mihály és gróf Andrássy Katinka – tehát a legidősebbek – voltak azok, akik nem jártak elemi iskolába, hanem házi nevelésben részesültek. Középiskolában azonban már Katinka is tanult, míg későbbi férje ugyan elvégezte a gimnáziumot, de magántanulóként. A nyilvános iskolai tanulás tehát egyre korábban kezdődött, középiskolás korban pedig jellemzővé vált.

Megvizsgáltuk a vallásos neveltetést is. Mind a hat család esetében megállapítható, hogy a hagyományok erőteljes jelenlétet mutattak a neveltetés során, illetve a történelmi egyházakkal kialakult kapcsolat generációkon keresztül a neveltetés alapjául szolgált. Az arisztokrácia társadalmi pozícióinak változása a keresztény nevelésre egyértelmű hatást gyakorolt, de ez nem változtatott az egyházi intézmények preferálásán, sőt, inkább az azokhoz történő ragaszkodást mutatta. A bibliai alapon nyugvó keresztény nevelési elvek megtartó erejét az emigrációba kényszerült családok vonatkozásában határozottan jellemzőnek véljük. A legfőbb értékeknek a szülők iránti tisztelet, a szeretet és a munka megbecsülése bizonyultak, s ezek nem állnak szemben a keresztény tanítással. A vallásos nevelés tehát általánosan jelen volt, de intenzitása, kifejezési formája eltérőnek bizonyult a különböző családok esetében.

Források

Elsődleges források

- BÁNFFY Katalin (2014): *Ének az életből*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Gróf DEGENFELD-SCHONBURG Sándor gróf (2008): *Elmélkedések*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó.
- DESSEWFFY Gyula (1986): *Tanuvallomás*. Budapest, Agroinform Kiadóház, Országos Eckhardt Tibor Alapítvány, Universe Publishing.
- KÁROLYI Lajos gróf. (1998): *Élmények, visszapillantások*. Fejér Megyei Levéltár Közleményei 25. Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár.

- KÁROLYI Mihály (2013): *Hit Illúziók nélkül*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- KÁROLYI Mihályné (2011): *Együtt a forradalomban*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Gróf KÁROLYI SZÉCHENYI Ilona gróf (2005): *Kileng az inga*. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.
- VÁLI Éva (2008): *Árkos üzenete egy világpolgárnak. Beszélgetés gróf Jankovich-Bésán Andrásal életútjáról*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia.

Másodlagos források

- BORUZSNÉ BÚDI Katinka – ÓVÁRY Zoltán (2015): Vallási értékek az arisztokrácia neveltetésében. In TÓTH Zoltán (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2014: Oktatás és Nevelés – Gyakorlat és Tudomány*. Budapest, MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, 48–58.
- FERKÓ Enikő (2010): *Arisztokraták neveltetése a XIX–XX. század fordulóján és a Horthy-korszakban*. Szakdolgozat. Debrecen, Debreceni Egyetem BTK Pedagógia Tanszék.
- KORNIS Gabriella (2002). Kastélyélet a XX. század elejétől a második világháborúig. In KORNIS Gabriella (szerk.): *Elődök és Utódok. Erdélyi főnemeselek a XX. században*. Budapest, Unikornis, Kiadó, 16–45.
- MUNKÁCSI Edit (2010): A magyarországi arisztokrata nevelés (1848-1867). *Iskolakultúra* 19. évf. 10. sz., 91–97.
- VIRÁG Irén (2004): A magyarországi arisztokrácia neveltetésének vizsgálata a 19. sz. első felében a források tükrében. *Magyar Pedagógia* 104. évf. 1. sz., 77–93.